

Ігнатенко М.П.

Національний університет «Одеська юридична академія»,

асистент кафедри кримінального права

ДО ПИТАННЯ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

17 липня 1997 року Україною було ратифіковано Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Протоколи до неї. Це стало відправною точкою імплементації норм Конвенції в законодавство України.

Гнучкість положень Конвенції забезпечує діяльністю Європейського суду з прав людини, практика якого в силу ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» повинна застосовуватися судами як джерело права.

Беззаперечно, що від чіткості побудови правової норми залежить і практика її застосування, про що неодноразово зазначав Європейський суд з прав людини. У своїх рішеннях він значне місце відводить трактуванню принципу правової визначеності, як невід'ємної, органічної складової принципу верховенства права.

Дотримання принципу правової визначеності у розумінні Європейського суду з прав людини зводиться до необхідності чіткого формулювання умов, за яких здійснюється обмеження чи позбавлення свободи, чіткого розподілу повноважень між гілками державної влади, неможливістю скасування остаточно судового рішення, незворотності дій нормативно-правових актів в часі.

Так, у рішенні від 6 листопада 2008 року у справі «Слоєв проти України» Суд зазначає, що практика, яка виникла у зв'язку із законодавчою прогалиною і яка зумовлює тримання особи під вартою протягом необмеженого і непередбачуваного строку за обставин, коли таке тримання не передбачається ні конкретним положенням законодавства, ні будь-яким

судовим рішенням, сама по собі суперечить принципу юридичної визначеності, який становить один із основних елементів верховенства права.

У рішенні від 18 грудня 2008 року у справі «Новік проти України» Суд зазначив, що коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності. Вимога «якості закону» у розумінні пункту 1 статті 5 Конвенції означає, що коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля.

У законодавстві України тлумачення принципу правової визначеності міститься у рішеннях Конституційного Суду України.

В Рішенні від 29 червня 2010 року №17-рп/2010 Конституційний Суд України зазначив, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями.

В іншому Рішенні (№5-рп/2005 від 22 вересня 2005 р.) в абзаці другому підпункту 5.4 пункту 5 Конституційний Суд України вказав, що із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі.

Отже, розуміння принципу правової визначеності зводиться до необхідності дотримання вимог чіткості, зрозумілості та однозначності формування правової норми. Приймак А.М. пропонує розглядати принцип правової визначеності в більш широкому розумінні, як сукупність вимог не тільки до процесів правотворчості, а і правозастосування, в цілому покликаних забезпечити захист індивіда від можливих проявів державного свавілля.

В цьому контексті важливим являється розгляд питання відповідності вимогам принципу правової визначеності положень кримінального закону.

Оскільки застосування кримінального закону зазвичай супроводжується обмеженням прав і свобод людини і громадянина, зокрема шляхом застосування кримінального покарання, однозначно, що його положення мають бути чіткими та зрозумілими.

В той же час об'єктивна сторона майже половини складів злочинів конструюється за допомогою ознак, які мають оціночний характер. Використовуючи оціночні поняття законодавець свідомо надає інтерпретаторам певну свободу в тлумаченні і дає можливість наповнювати оціночні поняття відповідним змістом залежно від конкретно-історичних умов і конкретної ситуації застосування норм права [2, с.169].

А. Діденко зазначає, що оціночним є поняття, за допомогою якого законодавець надає суб'єктам реалізації (використання, виконання, дотримання, застосування норм права) можливість самим визначити межу, що відділяє один правовий стан від іншого [3, с.48].

Отже, використання оціночного поняття у кримінальному законі призводить до необхідності його конкретизації у процесі правозастосування з урахуванням конкретних обставин справи. В той же час принцип правової визначеності вимагає, щоб правова норма була чіткою і зрозумілою і не залежала від її трактування правозастосовувачем.

Занепокоєння викликає також той факт, що в одні і ті ж оціночні поняття в деяких випадках вкладається різний зміст. Наприклад, «істотна шкода» при вчиненні злочинів, передбачених ст.246, ч.1 ст.248 та ст.249 КК України, «інші тяжкі наслідки» при вчиненні злочинів, передбачених ст. 237, ч.2 ст.267, ч.2 ст. 273 КК України і т.д. Застосування таких оціночних понять у кримінальному законі явно не відповідає принципу правової визначеності, оскільки тлумачення таких понять цілком залежить тільки від суду, діяльність якого не позбавлена помилки.

Слушною з цього приводу є думка З.А. Тростюка, який зазначає, що термінологічний апарат буде чітким тоді, якщо зміст кожного терміна впливатиме із самого закону без будь-якого додаткового тлумачення і для з'ясування змісту його складових не потрібно було б звертатися до інших джерел, окрім кримінального закону [4, с.50].

Так, Н.А. Лопашенко, допускаючи використання оціночних понять, вважає, що мова повинна йти лише про такі оціночні категорії в кримінальному законі, без яких неможливо обійтись і які не впливають на криміналізацію діяння [5, с.240]. Подібної точки зору дотримується також К.К. Панько [6, с.300].

Хоча зміст оціночних понять і розкривається у відповідних актах судового тлумачення, зокрема Постановках Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» №17 від 10.12.2004 р., «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» №14 від 23.12.2005 р., «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» №7 від 12.06.2009 р. їх визначення у кримінальному законі до цих пір відсутнє.

Отже, принцип правової визначеності є одним із фундаментальних принципів, що формулює вимоги до нормативно-правових актів та практики їх застосування. Для приведення кримінального закону у відповідності до його вимог потрібно максимально де це можливо формалізувати оціночні поняття, що сприятиме практиці застосування кримінального закону та відновлення довіри суспільства до судової влади.

Література:

1.Приймак А.М. Принцип правової визначеності: поняття та окремі аспекти *Наук. записки нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія»*. К., 2010. Т. 103: Юридичні науки. С. 53–55.

2.Черданцев А.Ф. Вопросы толкования советского права. Свердловск: Изд-во Сверд. юрид. ин-та, 1972. 191 с.

3.Диденко А.Г. Оценочные понятия в гражданском законодательстве.

Избранное (постсоветский период). Алматы, 2004. 308 с.

4.Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: Монографія. К.: Атіка, 2003. С.50.

5.Лопашенко Н.А. О проблемах качества современного уголовного экологического законодательства *Законотворческая техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование*. Т. 2. Нижний Новгород, 2001. 542 с.

6.Панько К.К. Техничко-юридическое качество внутренних свойств уголовного закона *Законотворческая техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование*. Т. 2. Нижний Новгород, 2001. 542 с.